

Vinh biệt Pierre Bourdieu, nhà xã hội học Pháp¹

BÙI ĐÌNH THANH

Tin từ Paris cho biết ngày 23 tháng 1 năm 2002, trái tim của Pierre Bourdieu đã ngừng đập. Ông đã vĩnh biệt nhân dân Pháp và các nhà xã hội học trên toàn thế giới vào tuổi 71, sau một thời gian chiến đấu chống bệnh ung thư.

Giới trí thức trên toàn thế giới trong đó có các nhà xã hội học đã bày tỏ lòng tiếc thương sâu sắc trước sự ra đi về cõi vĩnh hằng của một trong những nhà tư tưởng, nhà triết học, nhà xã hội học nổi tiếng của thế kỷ 20.

Pierre Bourdieu sinh ngày 1.8.1930 ở Denguin, một làng hẻo lánh thuộc vùng cao Pyrénées miền Nam nước Pháp, con của một nhân viên bưu điện. Thuở nhỏ học ở Pau, sau về học trung học ở Paris, đỗ vào trường Cao đẳng sư phạm cùng với Louis Althusser học môn triết học và sau khi tốt nghiệp thạc sĩ triết học được bổ nhiệm giảng dạy ở Moulins từ 1955 đến 1958.

Năm 1958, ông sang giảng dạy ở Alger (Algérie). Có thể xem đây là một bước ngoặt trong cuộc đời của Pierre Bourdieu. Vấn đề Algérie là một vấn đề có ý nghĩa quan trọng trong đời sống chính trị của nước Pháp vào thời kỳ đó.

Đối với Bourdieu, cuộc xung đột giữa nhân dân Algérie và chủ nghĩa thực dân Pháp chỉ có thể hiểu được bằng cách nghiên cứu những cấu trúc kinh tế và xã hội của những nền văn minh bản địa. Ông đã đứng về phía những người Berbères chống lại chủ nghĩa thực dân và quyển sách đầu tiên của ông là Xã hội học về Algérie (1958) được dư luận các nhà khoa học và hoạt động chính trị đặc biệt chú ý.

Năm 1960, ông trở về Pháp và dạy ở trường đại học Paris, đến 1964, chuyển sang dạy ở Trường Cao học Khoa học xã hội cùng với Raymond Aron. Ở đó, ông đã thành lập Trung tâm xã hội học về giáo dục và văn hóa.

Năm 1975, ông chỉ đạo tổ chức việc xuất bản chuyên san những công trình nghiên cứu khoa học xã hội.

Năm 1981, ông được bổ nhiệm làm giáo sư phụ trách môn Xã hội học tại Học viện nước Pháp (Collège de France), một trong những cơ quan giảng dạy và nghiên cứu khoa học cao nhất và có uy tín lớn không những ở nước Pháp mà còn cả trên toàn thế giới.

¹ Tác giả chân thành cảm ơn nhà xã hội học Hồ Hải Thụy đã cung cấp tài liệu cho bài viết này.

Nếu xem việc thành đạt của một nhà khoa học chỉ là lần lượt chiếm lĩnh những vị trí cao về các danh hiệu và chức vụ thì có thể nói con đường tiến lên của Pierre Bourdieu đúng là như thế. Nhưng điều quan trọng không phải ở chỗ đó. Pierre Bourdieu xứng đáng được đánh giá ở một trình độ cao hơn, trình độ phẩm giá, tư cách của một trí thức đích thực, và ở giá trị những công trình ông đóng góp cho sự phát triển của khoa học xã hội nói chung, xã hội học nói riêng. Pierre Bourdieu viết trên 40 tác phẩm và 500 bài nghiên cứu. Có thể nêu một số tác phẩm có ý nghĩa sâu sắc trong đó Pierre Bourdieu đã để lại dấu ấn của mình, như tác phẩm viết chung với F.C.Passeron "*Những người thừa kế - Sinh viên và việc học của họ*", một công trình nghiên cứu về sự tái sản xuất tình trạng bất bình đẳng trong hệ thống giáo dục của Pháp, xuất bản năm 1964. Phong trào sinh viên Pháp nổi dậy mùa xuân 1968 đã xuống đường đấu tranh với tác phẩm đó trong tay.

Tác phẩm "*Sự phân biệt - Phê phán xã hội về đánh giá thị hiếu*" đã phân tích sâu sắc mối quan hệ giữa thị hiếu và giai cấp, được giới khoa học xã hội Mỹ đánh giá rất cao và được Hội xã hội học thế giới bầu là một trong những công trình nghiên cứu xã hội học quan trọng nhất của thế kỷ 20.

Mặc dầu là thạc sĩ triết học có nhiều duyên nợ với Pascal và K.Marx nhưng Pierre Bourdieu không đi theo con đường cổ điển của triết học. Ông cho rằng các nhà triết học là những nhà nghiên cứu tốt nhất có thể đặt ra những câu hỏi khó nhất đối với những vấn đề nảy sinh trong cuộc sống, nhưng họ lại ít có được những câu trả lời thỏa đáng nhất bởi vì họ vẫn chỉ đóng khung trong lĩnh vực thuần túy tư tưởng.

Con đường khoa học của Pierre Bourdieu là kết hợp triết học với xã hội học và nhân học. Điều đó được xem như là một "chủ nghĩa duy vật lịch sử tích cực" và cho phép ông mở rộng các lĩnh vực nghiên cứu, từ triết học đến nhân học, cơ cấu xã hội, kinh tế, văn hóa, khoa học, nghệ thuật, xã hội học đời thường....

Pierre Bourdieu đã phát triển phương châm gắn liền kiến thức lý luận với thực tiễn. Lý luận của Bourdieu không chỉ dựa vào những sự kiện, sự vật mà là được xây dựng trên cơ sở cấu trúc của những sự kiện, sự vật đó, những ý nghĩa về mối quan hệ xã hội của chúng. Đối với ông, bất cứ một môn khoa học xã hội nào chỉ dựa vào sự góp nhặt, tích lũy một cách kinh nghiệm chủ nghĩa các số liệu, tài liệu mà không gắn bó với những vấn đề triết học quan trọng của thời đại đều không giúp ích gì cho sự phát triển của khoa học.

Ông cho rằng nghiên cứu lý luận về xã hội phải có được sự hiểu biết toàn diện về xã hội, cả về logic và thực nghiệm, phải thực sự lao động nghiêm túc. Ông cảnh báo các nhà xã hội học: "Sự quan sát thực tế đặt chúng ta vào thái độ phải cảnh giác chống lại ý định xây dựng những mô hình quá đơn giản". Trung thành với quan điểm của mình cho rằng các giáo sư giảng dạy thường có khuynh hướng bảo thủ, ông khuyến khích các sinh viên và nghiên cứu sinh phải phát huy truyền thống trí thức của nước Pháp, phải có tinh thần dám nêu lên những suy nghĩ mới, những tư duy độc đáo, phải tiến hành công trình nghiên cứu đúng với ý nghĩa một công trình nghiên cứu, thậm chí phải làm giống như công việc có trách nhiệm của công nhân.

Chính bản thân Bourdieu đã gương mẫu thực hiện những lời khuyên đó.

Một trong những chủ đề nghiên cứu lý luận của Bourdieu trong những năm 60 của thế kỷ 20 là chuyển từ phương thức cũ sang phương thức mới về nghiên cứu sự tái sản xuất giai cấp và giới, đặc biệt là những công trình phân tích xã hội học về giới trí thức. Ông đòi hỏi ở các nhà trí thức phải có tinh thần độc lập và nghiêm khắc, phải đem đến cho xã hội những kết quả lao động của mình và làm việc đó trên cơ sở tính trung thực của trí thức, chứ không phải để tìm kiếm sự hãnh diện cá nhân hoặc nổi danh trên các phương tiện thông tin.

Điều đáng trân trọng ở Pierre Bourdieu là ông đã kế tục và phát huy truyền thống của những nhà trí thức tiến bộ Pháp và những nhà nghiên cứu theo chủ nghĩa Mác luôn luôn đi đầu trong công cuộc đấu tranh cho sự nghiệp giải phóng nhân loại khỏi sự áp bức, bóc lột của chủ nghĩa tư bản dưới mọi hình thức. Ông đã thể hiện rõ rệt thái độ của một nhà trí thức dấn thân vào cuộc đấu tranh cho công lý theo gương những người đi trước như Emile Zola, Jean Paul Sartre. Khi công nhân đường sắt Pháp bãi công năm 1995, ông đã ủng hộ họ chống lại những cải cách của chính phủ Juppé cắt giảm hệ thống bảo hiểm xã hội của công nhân để phục vụ cho lợi ích của thị trường tài chính tư bản thế giới. Ông đã kịch liệt phê phán sự liên minh vì một "chủ nghĩa xã hội" giả hiệu của "cỗ xe ba ngựa tự do mới" gồm Tony Blair (Anh), Lionel Jospin (Pháp) và Gerhard Schröder (Đức). Ông đã đấu tranh cho những người nhập cư ở Pháp, những người không nhà cửa, không được pháp luật bảo vệ.

Tháng 10.1999, trong một cuộc hội thảo với 70 nhà lãnh đạo các cơ quan nghe nhìn về nghệ thuật đầy quyền lực ở Paris, ông đặt câu hỏi: "là những người làm chủ thế giới trong lĩnh vực này, các ông có biết các ông đang làm gì không?" và câu trả lời của Pierre Bourdieu là: "Khi các ông tuân theo luật kiếm lợi nhuận cao nhất trong thời gian ngắn nhất thì các ông đã giết chết văn hóa".

Trong khoảng hơn 10 năm trở lại đây, trong những công trình nghiên cứu về khoa học, nghệ thuật, thông tin, văn hóa, giáo dục, ông đã nêu cao sự cần thiết phải bảo vệ những lĩnh vực đó chống lại hệ tư tưởng được gọi là chủ nghĩa tự do mới với những hậu quả tai hại của nó về chống dân chủ và về những vấn đề xã hội nghiêm trọng như việc làm không ổn định, tội ác lan tràn, gia đình tan vỡ, ly hôn và tự sát. Ông xem chủ nghĩa tự do mới như là một cuộc "cách mạng bảo thủ" của các nhà kinh tế mà quyền lực vô hình của nó về danh nghĩa được trình bày như là các cuộc cải cách, nhưng thực chất là những chính sách làm cho xã hội thụt lùi ghê gớm.

Trên tinh thần đó, Pierre Bourdieu ngày càng gắn nghiên cứu khoa học với chính trị. Tổng thống Pháp Jacques Chirac trong lời vĩnh biệt Pierre Bourdieu đã nhấn mạnh: sự nghiệp khoa học của ông đã giúp cho các nhà chính trị hiểu rằng thời đại của văn hóa không thể để bị phụ thuộc vào kinh tế.

Trên truyền hình, ông phê phán những người tuyên truyền, quảng cáo cho cái mà ông gọi là "văn hóa ăn nhanh" (theo ngôn ngữ Việt Nam thì có thể gọi là "văn hóa mì ăn liền").

Ông lên án nhiều nhà trí thức ở Pháp đã lợi dụng sự ưu đãi đối với mình để bình luận về những vấn đề mà họ rất ít hiểu biết và trong tác phẩm viết năm 1999 mang đầu đề "*Những hành động chống đối: chống lại sự chuyên chế của thị trường*", ông nhấn mạnh nhiệm vụ của người trí thức là phải đấu tranh chống lại sự phát triển những mặt tiêu cực của toàn cầu hóa.

Để đẩy mạnh cuộc đấu tranh đó, Pierre Bourdieu đã thành lập nhà xuất bản của chính mình mang tên "**Nguyên nhân hành động**" để khuyến khích có nhiều bài viết phê phán chủ nghĩa tự do mới.

Hai tháng trước khi qua đời, ông còn cho xuất bản tác phẩm "*Khoa học của khoa học và sự phản xạ*", một công trình phân tích xã hội học về thế giới khoa học bao gồm sự phê phán nghiêm túc các công trình nghiên cứu khoa học xã hội xuất bản từ một thập kỷ trước đây.

Ông còn để lại một bản thảo dang dở về Manet được ông xem như người đã thực hiện một cuộc cách mạng trong nghệ thuật và hội họa cũng như Gustave Flaubert đã thực hiện cuộc cách mạng trong văn học.

*

* *

Qua bài viết này, các nhà xã hội học Việt Nam bày tỏ tình cảm chia buồn sâu sắc với sự đau thương của gia đình cố Giáo sư Pierre Bourdieu và thông cảm sự tổn thất to lớn của giới xã hội học Pháp.

Chúng tôi tin rằng tuy Pierre Bourdieu không còn nữa, nhưng sự nghiệp nghiên cứu xã hội học của ông sẽ còn tồn tại lâu dài và vẫn là nguồn cảm hứng cho các thế hệ hiện tại và tương lai các nhà xã hội học Pháp và trên thế giới tiếp bước theo ông.